
IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.226.11:35.071.5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Ю. А. ВЕРИГА, кандидат економічних наук, професор;
Н. В. ПРОХАР, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає в розгляді проблемних аспектів та розробці можливих напрямів оптимізації оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, абстрагування та порівняння, моделювання, систематизації та узагальнення. **Результати.** Досліджено історичні аспекти стягнення податку на доходи фізичних осіб, особливості податкових реформ зарубіжних країн стосовно прибуткового оподаткування, характерні риси оподаткування доходів в умовах децентралізації влади. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті запропоновано запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, обґрунтовано необхідність забезпечення неоподатковуваного мінімуму доходів громадян на рівні мінімальної заробітної плати, зниження ставок податку на доходи фізичних осіб для пенсіонерів, які працюють, для доходів за сумісництвом і за цивільно-правовими договорами, установа економічно обґрунтованої межі заробітної плати для отримання податкової соціальної пільги.

Ключові слова: прибуткове оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, ставка податку, податкові пільги, децентралізація влади.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Прибуткове оподаткування доходів як юридичних, так і фізичних осіб – суб'єктів господарювання та фізичних осіб-резидентів і нерезидентів в Україні визначається нормами Податкового кодексу України та пов'язане із принципом загальності оподаткування. У свою чергу, принцип податкового законодавства фіскальної достатності передбачає встановлення податків та зборів, у тому числі й податку на доходи

фізичних осіб, з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями. Тому встановлення ставок і пільг із податку на доходи фізичних осіб, методика його обчислення та відображення в податковій звітності мають бути економічно обґрунтованими й повинні стимулювати підприємницьку ініціативу, а не заводити її «в тінь». Отже, податок на доходи фізичних осіб має стати головним джерелом наповнення місцевих бюджетів і важливим інструментом державного регулювання економіки. Надходжен-

ня загальнодержавного податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів є складовою частиною запровадження в Україні децентралізації влади та підвищення самостійності функціонування територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб висвітлені у працях зарубіжних учених-економістів: А. Сміта, Д. Рікардо, А. Пігу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, А. Лаффера, Дж. Б'юкенена, В. Петті та ін. Проблеми оптимізації прибуткового оподаткування, вплив податків на формування доходів бюджету, напрями реформування податкової системи в Україні розкриті в роботах українських учених-економістів, серед яких: В. Андрущенко, О. Василик, А. Даниленко, Т. Єфименко, В. Завгородній, Ю. Іванов, А. Крисоватий, В. Кудряшов, П. Куцик, І. Луніна, П. Мельник, О. Найдено, В. Опарін, А. Соколовська, В. Федосов, К. Швабій та ін. Досліджені наукові публікації фахівців доводять необхідність реформування податкової системи України й важливість якнайповнішої реалізації розподільчої функції податків. Однак, постійне реформування податкового законодавства останнім часом не призводить до бажаного економічного ефекту.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд проблемних аспектів і розробка можливих напрямів оптимізації оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Уперше податок на доходи фізичних осіб був уведений у Великобританії в 1799 р. з метою фінансування ведення війни із Францією. У США цей вид оподаткування вводився в 1862 р. на військові витрати. У країнах континентальної Європи оподаткування доходів фізичних осіб розвивалося повільніше. Якщо в Бельгії воно було започатковано ще в 1828 р., Австрії – у 1849 р., Італії – у 1864 р., то в Німеччині – у 1897 р., Іспанії – у 1900 р., а у Франції – тільки в 1914 р.

На українських землях податки, які сплачували фізичні особи, були введені ще задовго до заснування Київської Русі. Перші згадки про них можна знайти в «Повісті минулих літ», автором якої вважають ченця Києво-Печерського монастиря Нестора [3].

В Росії в XIX–XX ст. податок на доходи зменшувався залежно від кількості утриманців; у тих випадках, коли громадянин мав кілька місць роботи, доходи оподатковувалися за кожним місцем роботи окремо; якщо доходи за кожним місцем роботи були меншими за мінімум і не оподатковувалися, то сукупний дохід також не оподатковувався, навіть якщо він був більшим від мінімум [3].

Подальший етап у прибутковому оподаткуванні фізичних осіб визначався **Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30.04.1943 р.** «Про прибутковий податок з населення». Прибутковий податок стягувався з усіх громадян, які мають самостійні джерела доходу на території СРСР. До 1953 року він був основним податком із міського населення. З 1953 року прибутковий податок почали сплачувати також і колгоспники.

В Україні було прийнято Закон «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 5.07.1991 р. Мінімальна заробітна плата, яка не оподатковувалась, була встановлена в розмірі 185 крб і становила неоподатковуваний мінімум.

Із 26.12.1992 р. оподаткування доходів громадян здійснювалося відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», який зі змінами й доповненнями був чинним до травня 2003 р. З 1.01.2004 р. набрав чинності Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб». До цього закону додатково видані такі інструкції: «Інструкція про оподаткування фізичних осіб-підприємців» та «Інструкція про податковий кредит щодо податку з доходів фізичних осіб» [4].

Нарешті, із 2010 р. механізм стягнення переважної більшості податків і зборів, у тому числі й податку на доходи фізичних осіб, почав регламентуватися Податковим кодексом України [1].

Таким чином, історія стягнення податку на доходи фізичних осіб свідчить про: його обов'язковість із метою фінансування державних видатків; широкий спектр пільг з оподаткування; застосування прогресивних ставок податку залежно від виду та розміру доходів.

Загалом, податок на доходи фізичних осіб як у СРСР, так і в незалежній Україні був та є загальнодержавним податком, призначення якого в рамках децентралізації влади суттєво змінилося. Із 2015 р. в Україні 794 сільських, селищних і міських рад, до складу яких входять 2015 населених пунктів, добровільно об'єдналися у 159 територіальних громад (рис. 1).

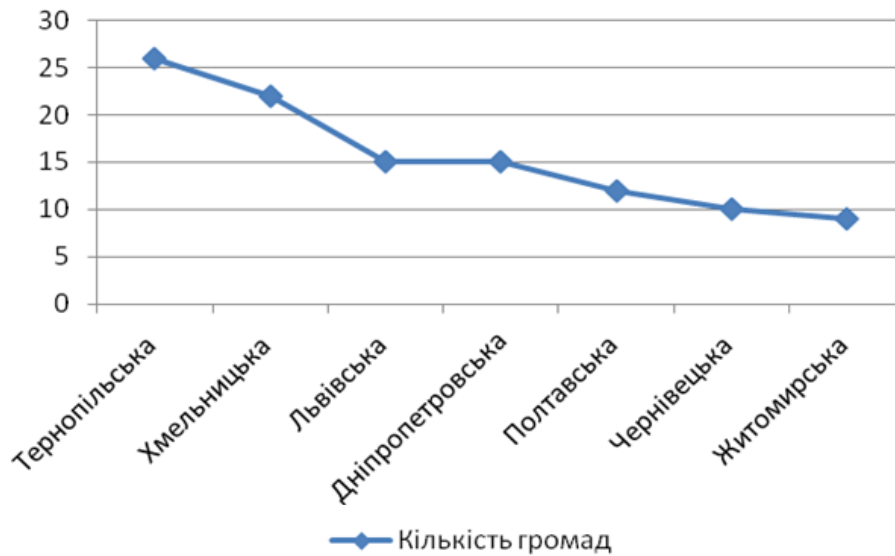

Рис. 1. Об'єднані територіальні громади в Україні за 2015–2017 рр. у розрізі областей [2]

Найбільша кількість об'єднаних територіальних громад створена в Тернопільській області – 26, Хмельницькій – 22, Львівській та Дніпропетровській – по 15. У Полтавській області сформовано 12 територіальних громад, у всіх інших областях – менше десяти. При цьому площа Полтавської області становить 28 748 км² та поступається лише Дніпропетровській, Житомирській, Одеській та Чернігівській областям. Чисельність населення Полтавської області станом на 01.01.2015 р. становила 1 448 975 осіб, а щільність населення – 50 осіб на км² [2].

На жаль, відсутні статистичні дані відносно кількості працездатного населення Полтавської області у 2016 р., але у структурі доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області у 2016 р. податок на доходи фізичних осіб становив 95 млн грн, або 28 % у структурі доходів, що тотожне освітній субвенції Полтавщині з державного бюджету в сумі 95 млн грн (28 %) та майже

вдвічі перевищує медичну субвенцію з державного бюджету в розмірі 53 млн грн або 16 % у структурі доходів.

Частка інших податків і зборів у структурі доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області є значно меншою, а саме: плата за землю – 15 %, акцизний податок – 6 %, єдиний податок – 6 %, інші податки та збори – близько 1 % [2].

Аналіз динаміки власних ресурсів Полтавської області за 2015–2016 рр. свідчить про їх зростання з 94 млн грн у 2015 р. до 190 млн грн у 2016 р за рахунок поповнення місцевого бюджету податком на доходи фізичних осіб.

Загалом, наповнення загального фонду об'єднаних територіальних громад Полтавської області податком на доходи фізичних осіб пояснюється ростом мінімальної заробітної плати в Україні та неможливістю застосування до доходів фізичних осіб у 2017 р. переважної більшості податкових соціальних пільг, що узагальнені в табл. 1.

Таблиця 1

Модель обчислення податку на доходи фізичних осіб у 2015–2017 рр. [складено за даними [1]]

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Мінімальна заробітна плата, грн	1 218,00	1 378,00	3 200,00
	1 378,00	1 450,00	
		1 600,00	

Продовж. табл. 1

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Ставки податку на доходи фізичних осіб у відсотках:			
– заробітна плата та інші подібні виплати;	15,0 20,0	18,0	18,0
– дивіденди, нараховані платниками податку на прибуток;	5,0	5,0	5,0
– інші пасивні доходи	20,0	18,0	9,0; 18,0
Гранична межа доходу для надання податкової соціальної пільги, грн	1 710,00	1 930,00	2 240,00
Податкова соціальна пільга у грн за ставками:			
– 100 %	609,00	689,00	800,00
– 150 %	913,50	1 033,50	1 200,00
– 200 %	1 218,00	1 378,00	1 600,00

За даними табл. 1 можна дійти висновку про поступове зростання мінімальної заробітної плати в Україні, що впливає на суми надходжень до місцевого бюджету територіальних громад податку на доходи фізичних осіб. Однак, у 2017 р. підвищення мінімальної заробітної плати відбулося лише один раз на рік, що не гарантує поступового зростання платоспроможності населення. Звертає на себе увагу також той факт, що ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати у 2016–2017 рр. не були прогресивно зростаючими залежно від рівня доходів резидентів і нерезидентів. Крім того, у 2017 р. перший раз за період існування податкових соціальних пільг гранична межа доходів фізичних осіб є значно меншою за мінімальну заробітну плату, що призводить до незахищеності найбільш вразливих верств населення та вилучення до бюджету більшої частки заробітної плати у вигляді утриманого податку на доходи фізичних осіб. Динаміка податкової соціальної пільги за період 2015–2017 рр. є такою, щ зростає, однак неможливість її застосування навіть до доходів працівників бюджетної сфери зводить нанівець такий принцип податкового законодавства, як соціальна справедливість. Нарешті, зміна сутності мінімальної заробітної плати та відміна її прямого зв'язку із кваліфікацією працівників призводить до законного маніпулювання винагородою за працю зі сторони роботодавців та наявності підстав для неперегляду соціальних стандартів населення зі сторони законодавчої й виконавчої влади.

Реформування прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах відзначається більшою лояльністю.

Так, у Бельгії в 1997–1999 рр. було здій-

снено стабілізаційну реформу (індексацію податкових розрядів). Протягом 2000–2006 рр. була проведена реформа податку з доходів фізичних осіб, яка передбачала: зменшення податкового навантаження на дохід із найменшої праці, включаючи введення та поступове збільшення відшкодування податкового кредиту з метою зменшення платежів, здійснених робітником; нейтральне оподаткування сімей і самотніх; більш сприятливе оподаткування дітей на утриманні; удосконалення податкової системи. Паралельно здійснювалися реформи стосовно соціальних відрахувань (зменшення соціальних відрахувань для роботодавців, особливо для низькооплачуваних, зниження ставок для відрахувань роботодавцям для працівників низької кваліфікації та віком більш ніж 45 років).

Відповідно, в Іспанії проводилися реформи, спрямовані на загальне зменшення ставок особистого прибуткового податку (1999 р.), зростання в доході від праці звільнень для низьких заробітних плат (1999 р.), зростання основних персональних звільнень (1999 р.), цілеспрямоване зниження соціальних відрахувань (1997–2000 рр.), зниження відрахувань на користь тих, хто не працює, від роботодавців і працівників (2001 р.).

Схожі реформи, спрямовані на зниження так званого податкового клину (tax wedge), насамперед, для низькокваліфікованої праці, що з позиції стратегічної податкової політики стимулює зайнятість населення, наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. здійснювалися в Німеччині, Данії, Греції, Франції, Італії, Люксембурзі, Португалії, Болгарії, Греції, Естонії, Латвії, Литві, Румунії, Словаччині та країнах, якв не є членами ЄС. У країнах-членах ЄС, незважаючи

на перехід до єдиної податкової ставки, відбувалося і збільшення персональних знижок (неоподаткованого мінімуму) [4].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, проведене дослідження адміністрування податку на доходи фізичних осіб як в Україні, так і в зарубіжних країнах та запровадження децентралізації влади дає підстави для таких висновків:

– об'єднання громад дозволило збільшити власні доходи місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад на одного мешканця. У Полтавській області цей показник у 2016 р. в порівнянні із 2015 р. зріс у середньому на 600 грн;

– децентралізація влади забезпечує фінансування капітальних видатків, що є більш необхідними та економічно обґрунтованими на певних територіях;

– запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні забезпечить більшу частку надходжень до місцевих бюджетів;

– забезпечення неоподаткованого мінімуму доходів громадян на рівні мінімальної заробітної плати підвищить соціальні стандарти населення;

– зниження ставок податку на доходи фізичних осіб для пенсіонерів, які працюють, для доходів за сумісництвом і за цивільно-правовими договорами забезпечить поступове зниження рівня безробіття;

– оподаткування дивідендів за зниженими ставками забезпечить додаткове надходження іноземних інвестицій в Україну;

встановлення економічно обґрунтованої межі заробітної плати для отримання податкової соціальної пільги забезпечить практичну реалізацію таких принципів податкового законодавства, як соціальна справедливість і нейтральність оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.
2. Децентралізація: місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf> (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.
3. Олійник О. В. Податкова система : навч. посіб. / О. В. Олійник, І. В. Філон. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
4. Лобода Н. О. Податковий кодекс України і оподаткування доходів фізичних осіб: контекстуальний аналіз / Н. О. Лобода // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (1). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_43) (дата звернення: 2.02.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy) [The Tax Code of Ukraine from December 12 2010, № 2755-VI (with amendments and additions)]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].
2. Detsentralizatsiia: mistsevi biudzhety 159 ob'iednanykh terytorialnykh hromad [Decentralization: local budgets of 159 united territorial communities]. (n. d.). <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf>. Retrieved from <http://despro.org.ua/despro/Local%20Budgets%20of%20ACs.pdf> (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].
3. Oliinyk, O. V. & Filon, I. V. (2006). Podatkova systema [Tax system]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
4. Loboda, N. O. Podatkovyi kodeks Ukrainy i opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib: kontekstualnyi analiz [Tax Code of Ukraine and Taxation of Individuals' Income: Contextual Analysis]. (n. d.) [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_43). pdf (accessed 2 February 2017) [in Ukrainian].

Ю. А. Верига, кандидат экономических наук, профессор; **Н. В. Прохар**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Проблемные аспекты и направления оптимизации налогообложения доходов физических лиц в условиях децентрализации власти.**

Аннотация. Цель статьи заключается в рассмотрении проблемных аспектов и разработке возможных направлений оптимизации налогообложения доходов физических лиц в условиях децентрализации власти. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, абстрагирования и сравнения, моделирования, систематизации и обобщения. **Результаты.** Исследованы исторические аспекты взимания налога на доходы физических лиц, особенности налоговых реформ зарубежных стран, характерные черты налогообложения доходов в условиях децентрализации власти. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложено введение прогрессивного налогообложения доходов физических лиц в Украине, обосновано необходимость обеспечения необлагаемого минимума доходов граждан на уровне минимальной заработной платы, снижения ставок налога на доходы физических лиц для работающих пенсионеров, для доходов по совместительству и по гражданско-правовым договорам, установления экономически обоснованного предела заработной платы для получения налоговой социальной льготы.

Ключевые слова: прибыльное налогообложение, налог на доходы физических лиц, ставка налога, налоговые льготы, децентрализация власти.

Y. Veriga, Cand. Econ. Sci., Professor; **N. Prokhar**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Problem aspects and directions of the physical person's income taxation optimization in the conditions of decentralization of the power.**

Annotation. The purpose of the paper is to consider the problematic aspects and develop possible areas for optimizing the taxation of individuals' incomes in conditions of decentralization of power. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, abstraction and comparison, modeling, systematization and generalization. **Findings.** The historical aspects of tax collection on individuals' incomes, features of tax reforms of foreign countries in relation to income taxation, features of taxation of incomes in the conditions of decentralization of power are researched. **Practical value.** The article proposes the introduction of progressive taxation of individuals' incomes in Ukraine, substantiates the necessity of providing non-taxable minimum incomes of citizens at the level of minimum wages, reducing the rates of personal income tax for working pensioners, for incomes and civil law contracts, establishing economically justified The limits of wages to obtain a tax social benefit.

Keywords: profitable taxation, income tax, tax rate, tax privileges, decentralization of power.